

MI I NAŠI, ONI I NJIHOVI U POLITICI: OSOBNJE DEIKSE U GOVORIMA HRVATSKIH SABORSKIH ZASTUPNIKA

GORANKA BLAGUS BARTOLEC

Institut za hrvatski jezik, Zagreb, Hrvatska
gblagus@ihji.hr

Kao upućivačke jedinice deikse su sastavnica jezične strukture koje sudionicima komunikacijskoga događaja omogućuju da se postave prema okolnostima iskaza (osobe, društvo, prostor, vrijeme, diskurs). U radu se analizira upotreba zamjenica *mi i naši, oni i njihovi* kao osobnih (personalnih) deiksa u govoru hrvatskih saborskih zastupnika prema potvrdama iz korpusa ParlaMint-HR 2.0 (Croatian parliament) 2016–2020 dostupnom na korpusnoj platformi (No)Sketch Engine. Političar kao pojedinac u političkim govorima najčešće govori u prvom licu množine te se persuzivnost i intencionalnost njegove političke argumentacije u načelu temelji na stavovima društvene skupine koju predstavlja ili kojoj se ideološki priklanja. Cilj je rada opisati sintaktička i značenjska obilježja osobnih deiksa u govoru saborskih zastupnika s obzirom na referente na koje upućuju te utvrditi koliko se upotreba osobnih deiksa temelji na prototipnoj slici *nas* i *njih* kao polariziranih strana, a u kojoj su mjeri *mi/naši* i *oni/njihovi* ravnopravni, odnosno *mi* se postavlja kao subjekt koji štiti ili je na strani referenata obuhvaćenih deiksom *oni*.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.4.2024.12](https://doi.org/10.18690/um.ff.4.2024.12)

ISBN
978-961-286-882-6

Ključne besede:

govornik,
hrvatski jezik,
osobne deikse,
parlamentarni govor,
politički diskurs

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.4.2024.12](https://doi.org/10.18690/um.ff.4.2024.12)

ISBN
978-961-286-882-6

Keywords:
speaker,
Croatian,
person deixes,
parliamentary speech,
political discourse

WE AND OURS, THEY AND THEIRS IN POLITICS: PERSON DEIXES IN THE SPEECHES OF CROATIAN PARLIAMENTARIANS

GORANKA BLAGUS BARTOLEC

Institute for the Croatian Language, Zagreb, Croatia
gblagus@ihjj.hr

As units of reference that refer to real content and circumstances (persons, society, space, time, discourse), deixes are part of the language structure that enable the participants of a communication event to position themselves according to the circumstances of the utterance. The paper analyses the use of the pronouns *we* and *ours*, *they* and *theirs* as person deixes in the speech of Croatian parliamentarians using the ParlaMint-HR 2.0 corpus 2016–2020, which is publicly available on the NoSketch Engine tool. A politician in political speeches usually speaks in the first person plural, and his political argumentation is, in principle, based on the views of the social group he represents or to which he is ideologically inclined. The aim of the paper is to describe the syntactic and semantic features of person deixes in the speeches of parliamentarians with regard to the referents they refer to, and to determine to what extent the use of person deixes is based on the prototypical image of *us* and *them* as polarised parties, and in which *we/ours* and *they/theirs* are equal, i.e. the deixis *we* posits itself as a subject that protects or sides with the referents covered by the deixis *they*.

MI IN NAŠI, ONI IN NJIHOVI POLITIKI: OSEBNI DEIKTIKI V GOVORIH HRVAŠKIH POSLANCEV

GORANKA BLAGUS BARTOLEC

Inštitut za hrvatski jezik, Zagreb, Republika Hrvatska

gblagus@ihji.hr

Deiktiki so kot nanašajnske enote sestavina jezikovne strukture, ki udeležencem komunikacijskega dogodka omogoča umestitev glede na okoliščine izreka (osebe, družba, prostor, čas, diskurz). Prispevek analizira rabo zaimkov *mi* in *naš*, *oni* in *njihovi* kot osebnih (personalnih) deiktikov v govoru hrvaških poslancev, zbranih v korpusu ParlaMint-HR 2.0 2016–2020, dostopnem na platformi (No)Sketch Engine. Politik v političnih govorih praviloma uporablja prvo osebo množine, prepričljivost in intencionalnost njegove politične argumentacije pa načeloma temelji na stališčih družbene skupine, ki jo zastopa ali ji je ideološko naklonjen. Cilj prispevka je opisati skladske in pomenske značilnosti osebnih deiktikov v govorih poslancev glede na reference, na katere se nanašajo, in ugotoviti, v kolikšni meri raba osebnih deiktikov temelji na prototipski podobi o *nas* in *njih* kot polariziranih strank ter v kolikšni meri sta *mi/naši* in *oni/njihovi* enakovredna, tj. deiktik *mi* se postavlja kot subjekt, ki varuje ali ki se postavlja na stran referenc, vključenih v deiktik *oni*.

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.4.2024.12](https://doi.org/10.18690/um.ff.4.2024.12)

ISBN
978-961-286-882-6

Ključne besede:
govornik,
hrvaški jezik,
osebni deiktiki,
parlamentarni govor,
politični diskurz

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

1 Uvod: deikse kao upućivačke jedinice¹

Deikse kao jezične jedinice (riječi i druge gramatičke i leksičke kategorije) kojima se upućuje na okolnosti (sudionike, prostor, vrijeme, društvo, diskurs) iskaza od 70-ih godina 20. st. (Fillmore 1975) do danas opširno su proučavane u okviru pragmalingvistike, tekstne lingvistike te kritičke analize diskursa.² U pozadini proučavanja deiktčnosti u jeziku zapravo je čovjekovo izvanjezično (kognitivno i tjelesno) iskustvo s okolinom koja ga okružuje (Diessel 2012: 2). Iz takve perspektive razumijevanje deiksa temelji se na čovjekovoj sposobnosti da se preko njih postavi u kakvu stvarnu ili fiktivnu izvanjezičnu (mjesnu, vremensku, društvenu) perspektivu koju u jezičnom iskazu izražava netko drugi (Tomasello 2006), pa je temeljna uloga deiksa povezivanje jezične strukture s izvanjezičnim kontekstom u kojemu se iskaz ostvaruje (Levinson 1983: 55). Deiktčnost se u gramatičkim opisima povezuje s kategorijom foričnosti kao svojstvu onih riječi koje se temelje na značenju upućivanja, odnosno mogućnosti zamjenjivanja drugih riječi u rečenici ili na razini cijeloga teksta, a što je temeljno obilježje zamjeničkih riječi (Silić i Pranjković 2005: 241). Upravo zbog mogućnosti da zamjenjuju ili upućuju na druge riječi deikse se u literaturi određuju kao jedinice na granici punoznačnosti s obzirom na to da se njihovo značenje uspostavlja u konkretnom iskazu (Karlić i Bago 2020, prema Kordić 2002).

Iako deikse kao jezične jedinice upućuju na različite referente, a to su osobe, prostor, vrijeme, društvo te sam tekst (ili diskurs) u kojemu se ostvaruju, u deiktčko središte postavlja se govornik prema kojemu se određuju svi drugi referenti. U središtu je dakle govornikov prostor u kojemu govori ili o kojemu govori, govornikovo vrijeme u kojemu ili o kojemu govori te govornikova komunikacijska situacija (usp. Levinson 1983: 63–64, Karlić i Bago 2020: 750). U iskazu se na govornika i na druge osobe kao adresate, a to su sugovornik i negovornik, primarno upućuje kategorijom lica, a deikse koje izražavaju kategoriju lica i koje upućuju na sudionike iskaza određene su kao osobne (personalne) deikse (Levinson 1983: 68–73, Diessel 2012: 8–10). Osobne se deikse izražavaju osobnim zamjenicama (*ja, ti, on/ona/ono*) *mi, vi, oni/one/ona*) u kojima je u hrvatskome jeziku sadržana kategorija lica (1., 2. i 3. lice)

¹ Ovaj je rad sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost projektom MWE-Cro: *Višerječni izrazi u hrvatskome jeziku – leksikološki, računalnolingvistički i glotodidaktički pristup* [šifra projekta: IP-2022-10-7697].

² Deikse su u navedenim jezikoslovnim okvirima sustavno zastupljene i u hrvatskim istraživanjima (Kordić 1995, 1996, 2002, Podboj 2011, Katnić-Bakaršić 2018, Karlić i Bago 2020, Badurina i Hrg 2022, Blagus Bartolec 2023 itd.).

te kategorija broja (jednina i množina) i kategorija roda (muški, ženski i srednji rod u 3. l. jd. i mn.). Osobne se deikse izražavaju i odgovarajućim glagolskim oblicima koji sadržavaju kategorije lica i broja (Pranjkočić 2013: 12–13, Karlić i Bago 2020: 751). Koliko je važna kategorija lica, odnosno tumačenje da je govornik deiktičko središte, pokazuje se i u razumijevanju drugih deiksa, vremenskih ili prostornih, npr. prilozima *ovdje, ondje, onda, tada*, koje se konkretiziraju, odnosno obilježavaju preko kategorije lica, ponajprije govornika.³

Polazeći od navedenih postavki, cilj je rada opisati obilježja osobnih deiksa u govoru saborskih zastupnika te utvrditi u kojoj se mjeri upotreba osobnih deiksa temelji na prototipnoj slici *nas* i *njih* kao podijeljenih političkih strana, a u kojoj su *mi/naši* i *oni/njihovi* ravnopravni pa se govorni subjekt izrečen zamjenicom *mi* postavlja kao netko tko štiti ili je na strani referenata na koje se upućuje deiksom *oni*.

2 Politički diskurs i parlamentarni govor

Govori saborskih zastupnika u okviru sjednica prema *Poslovniku Hrvatskoga sabora* (dalje: *Poslovník*) ostvaruju se kao osnovno izlaganje na zadanu temu ili kao replika na čije izlaganje.⁴ Trajanje govora propisano je *Poslovníkom*. Iskazi saborskih zastupnika kao govorna forma mogu se smjestiti između monološkoga izlagačkog govora, koji političar (predsjednik, premijer, stranački predstavnik itd.) kao pojedinac izgovara na javnome mjestu (predizbornom skupu, službenom događaju) pred većim auditorijem, i političkoga dijaloga kao interaktivnoga iskaza u kojemu govornik/govornici i sugovornik/sugovornici izmjenjuju svoja mišljenja (npr. dijalog predstavnika Vlade i sindikata, dijalog visokih dužnosnika na međunarodnoj razini).

Načinom izražavanja, sadržajem te s obzirom na mjesto u kojemu se ostvaruju (Hrvatski sabor kao središnje zastupničko tijelo) parlamentarni govori pripadaju političkom diskursu kao jednom od diskursa javne komunikacije koja je dostupna

³ O odnosu kategorije lica i obilježavanju prostora Pranjkočić (2013: 11–12) tumači: »Kategorija lica igra vrlo važnu ulogu i u obilježavanju prostora... Vrlo se često naime prostor konkretizira preko lica, osobito preko pokaznih zamjenica, najizravnije pokaznim priložima tipa *ovdje, tu, ondje*. U tom se smislu katkada kaže da je lice »prostor koji govori«.

⁴ Prema *Poslovníku* osnovno je izlaganje »izlaganje govornika o temi o kojoj se raspravlja prema utvrđenom dnevnom redu sjednice Sabora«, a replika »je odgovor zastupnika na osnovno izlaganje«. Saborska sjednica na kojoj se provodi čitanje zakona započinje uvodnim izlaganjem predlagatelja zakona te završnim izlaganjem (govorom) predstavnika Vlade ili predlagatelja (usp. *Poslovník*).

većem broju primatelja (slušatelja/gledatelja), pri čemu govornici istupaju kao javne osobe i imaju određenu ulogu u društvu, odnosno političkoj strukturi (usp. Kovačević i Badurina 2001). Politički diskurs namijenjen je definiranju i artikuliranju općih društvenih interesa te uz administrativni, pravni i medijski diskurs pripada retoričkoj domeni javne komunikacije (Škiljan 2000: 69–75). S pragmatolingvističkoga gledišta upravo je javna uloga političara kao govornika bitna za uključivanje deiksa u iskaz, ako se u obzir uzme govornikova namjera da iskazom djeluje na javnost te zastupa interese skupine u čije ime govori, ali i da se istodobno razlikuje od drugih skupina kojima ideološki ne pripada. Stoga se politički diskurs definira kao diskurs koji ima obilježja profesionalnoga sociolekta u kojemu se, prema ustaljenoj formi i sadržaju iskaza, može prepoznati poruka koju govornik prenosi te njegova pripadnost skupini govornika koje ideološki povezuje jedan sociolekt i koji se (više ili manje) razlikuje od drugih političkih sociolekata unutar društvene zajednice (Škiljan 2000: 70). Deiktičnost izražena jezičnim jedinicama *mi/naši* i *oni/njihovi* u okviru tako postavljene perspektive svojstvena je političkomu diskursu ponajprije zbog izvanjezičnoga konteksta u kojem se politički diskurs ostvaruje, a to je demokratski (višestranački) ustrojena zajednica temeljena na polarizaciji političkih i društvenih skupina koja se preslikava i u jezični iskaz.

3 Govorni korpus ParlaMint-HR 2.0

The screenshot displays the ParlaMint-HR 2.0 web interface. The main content area shows the following statistics:

Counts		General info		Lexicon sizes	
Titles	22,990,088	Corpus description	Document	word	236,707
Words	20,342,230	Language	Croatian	lc	211,048
Sentences	936,171	Encoding	UTF-8	norm	231,914
Paragraphs	521,449	Compiled	05/12/2021 15:55:51	lemma	85,285
Documents	16	Target	Description	lemma_lc	82,434
				pos	18
				feats	1,178
				id	815
				dep	43
				dep_head_lemma	62,471
				dep_head_pos	19
				dep_head_feats	983
				dep_head_id	783

Structures and attributes:

- name 689,064
- text 16
- note 23,687
- p 521,449
- s 936,171
- speech 124,496

Subcorpora statistics:

Subcorpus	Tokens	Words	%
test	2,795,200	~2,446,721	12.02

CLARIN.SI
Lexical Computing
2.36.7 open-2.167.8 open-2.116.13

Slika 1: ParlaMint-HR 2.0
Izvor: ParlaMint-HR 2.0 (Croatian parliament)

Građa s primjerima za ovo istraživanje preuzeta je iz korpusa ParlaMint-HR 2.0 koji sadržava transkripte rasprava na sjednicama Hrvatskoga sabora. Korpus je javno dostupan i pretraživ u alatu NoSketchEngine (Slika 1).

Osim korpusa ParlaMint-HR transkripti rasprava na sjednicama Hrvatskoga sabora dostupni su i na mrežnim stranicama Hrvatskoga sabora u okviru e-Doc baze zakonodavnih podataka (<https://edoc.sabor.hr/>). e-Doc baza opsežnija je od ParlaMint-a jer sadržava transkripte sjednica od V. do X. saziva (od 2003. do 2023.), a ParlaMint sadržava transkripte samo IX. saziva od studenoga 2016. do svibnja 2020. (Erjavec et al. 2023: 423). S obzirom na ulogu korpusa u suvremenim istraživanjima kao jezičnoga resursa s razvijenim parametrima prilagođenima za ciljanu analizu te s mogućnošću javnoga pristupa preko NoSketchEngine platforme, ParlaMint-HR odabran je kao izvor za pretraživanje primjera. Važno je istaknuti da je u kontekstu istraživanja govorenoga jezika ParlaMint-HR jedan od malobrojnih korpusa koji omogućuje uvid u govornu realizaciju suvremenoga hrvatskog jezika u javnoj domeni.⁵ ParlaMint-HR hrvatski je korpus unutar veće skupine korpusa ParlaMint koji sadržavaju transkripte rasprava na sjednicama 16 europskih parlamenata (Belgija, Bugarska, Češka, Danska, Latvija, Litva, Velika Britanija, Island, Italija, Hrvatska, Mađarska, Nizozemska, Poljska, Slovenija, Španjolska, Turska).⁶ Svi korpusi uz transkripte sadržavaju i metapodatke o govornicima, odnosno parlamentarnim zastupnicima (usp. Erjavec et al. 2023), a to su govornikova dob, spol, stranačka pripadnost, podatci o sjednici, status govornikove stranke (oporba ili vladajuća koalicija). Korpus bilježi i druge podatke koji su važni za govorni korpus – didaskalije i komentare prepisivača, praznine u transkripciji, naznaku prekida u govoru, pljesak itd.:

*Da ste dobro čitali onda biste vidjeli. [Upadica sa strane, ne razumije se.]; Kolega Maras, hvala vam lijepa. [Upadica:] Govornik se ne čuje.
... ali prije želim pozdraviti učenice i učenike gimnazije Eugena Kumičića iz Opatije sa profesoricama i profesorima koji su ovdje danas s nama. Molim vas pozdravimo ih pljeskom. /Pljesak!/.⁷*

⁵ Za hrvatski jezik izrađen je i *Hrvatski korpus govornog jezika odraslih* – HrAL dostupan u TalkBank-u. Usp. Kuvač Kraljević i Hržica 2016.

⁶ Uz inačicu 2.0 dostupna je i inačica 2.1, koja sadržava i francuski korpus i u kojoj su ispravljene neke pogreške iz prethodne inačice te su dodani novi metapodatci za dvodomne parlamente (usp. Erjavec et al. 2021).

⁷ Svi primjeri iz korpusa ParlaMint-HR 2.0 preuzeti su u izvornome obliku.

Rečenice koje izgovaraju saborski zastupnici strukturom upućuju na to da je riječ o spontanom govorenom iskazu. Mnoge potvrđene rečenice često ne slijede očekivani sintaktički ustroj svojstven pisanom jeziku, vidljiva su odstupanja od gramatičkih pravila, slijed rečenice od početka do kraja često je nepovezan, isprekidan govornikovim tijekom misli:

Izbori dakle, ovo je ovo izborna godina, nisam ovdje vidio niti jedan prijedlog da bi odgovila apsolutno izbori za godinu dana recimo iz tih sigurnosnih razloga, nego samo da li nekom odgovara da li su oni u 7. mjesecu ili u 9.-tom.

Mislim da se tu u jednom trenutku postavilo jedno pitanje to je ruševina pa bih ja vezano uz ruševine nešto rekla.

U Hrvatskoj mi zaista smo svjedoci pogotovo u krajevima koji su bili devastirani u ratu, ostatak ruševina. Evo, ja mogu samo pretpostaviti, da kolega Sokol, on će vjerojatno biti jednog dana hrvatski premijer.

Kako je fokus ovoga istraživanja usmjeren na upotrebu deiksa u parlamentarnim govorima u okviru pragmalingvistike te se ne provodi cjelovita sadržajna analiza parlamentarnog govora u kontekstu kritičke analize diskursa⁸, primjeri se u radu navode samostalno, bez podataka o govorniku, odnosno saborskom zastupniku koji ih izgovara. Ti su podatci javno dostupni u samom korpusu ParlaMint-HR 2.0 i može im se pristupiti preko NoSketchEngine platforme.

4 Osobne deikse u parlamentarnim govorima: analiza primjera

Iako se, u skladu s tumačenjem da je govornik deiktičko središte, u literaturi ističe da osobne deikse služe isticanju govornikove uloge u iskazu, ovdje polazimo od pragmalingvističkoga tumačenja da se osobnim deiksama identificiraju (kodiraju) sudionici iskaza kao komunikacijskoga događaja (Karlić i Bago 2020: 751), a naglasak je na odnosu između govornika i negovornika na koje govornik (saborski zastupnik) u svojem govoru referira. Kao osobne deikse obuhvaćene su:

- osobne zamjenice *mi* i *oni*
- posvojne zamjenice *naš/ naši* i *njegov/ njihovi*
- pojedini glagolski oblici koji izražavaju kategoriju lica (npr. *smatramo, napominjemo*)

⁸ Što bi uključivalo analizu izvanjezične, ponajprije, ideološke podloge govora pa bi s toga gledišta bio bitan i identitet govornika kao javnih osoba s političkom, tj. stranačkom pripadnošću.

- pokazna zamjenica *oni* kao množinski oblik zamjenice *onaj*. Pretraga korpusa potvrdila učestalost upotrebe te zamjenice u govoru saborskih zastupnika te se pokazalo da u takvim iskazima pokazna zamjenica *oni* ima istaknutu deiktičku ulogu. Analiza uključuje izraze *oni koji* i *jedan od onih*.

Ovdje se ne bavimo analizom govora saborskih zastupnika na razini dijaloga u kojemu govornik i sugovornik izmjenjuju svoje uloge. Iz analize je, stoga, izostavljena osobna zamjenica *vi*, koja je također učestala u parlamentarnim govorima, ali ima druga obilježja.⁹ U govorima zastupnika zamjenica *vi* upotrebljava se i u jednini i u množini te bi posebno trebalo istražiti deiktička obilježja te zamjenice ovisno o referentu – je li riječ o sugovorniku u jednini kojemu se govornik obraća zamjenicom *vi/Vi* iz poštovanja ili je riječ o skupini kojoj se govornik obraća u 2. licu množine. Također, zamjenica *vi* kad se upotrebljava u jednini, ubraja se u društvene deikse jer se njome određuje društveni status sudionika komunikacijskog događaja, što može biti temom posebnoga istraživanja.¹⁰

Analiza diskursnih obilježja osobnih deiksa u govorima saborskih zastupnika obuhvaća: 1. strukturnu razinu prema kojoj se određuje sintaktički (unutarrečenični i širi, izvanrečenični) kontekst upotrebe osobnih deiksa, 2. značenjsku (komunikacijsku i pragmatičku) razinu prema kojoj se mogu utvrditi referenti na koje se deiksama upućuje. Za razumijevanje osobnih deiksa, osim analize samoga iskaza, katkad je potrebno i šire izvanjezično (pred)znanje kako bi se odredili stvarni referenti u pozadini deiktičkoga označavanja.¹¹

⁹ Lema *mi* u korpusu je potvrđena 128 826 puta. Lema *vi* potvrđena je 116 058 puta. Lema *naš* potvrđena je 46 891 put, lema *njihov* potvrđena je 17 754 puta. Za navedene zamjenice provedena je jednostavna pretraga (Simple query). U hrvatskome su množinski oblici muškoga roda osobne i pokazne zamjenice *oni* homografi te je broj potvrda za te zamjenice dobiven dvjema pretragama. Za osobnu zamjenicu *oni* upotrijebljen je regularni izraz [lemma="oni"] [lemma="koji"] kojim je iz pretrage uz osobnu zamjenicu *oni* zdesna isključena lema odnosno zamjenice *koji* te je potvrđeno 72 919 rezultata, dok je za pokaznu zamjenicu *oni* provedena jednostavna pretraga izraza *oni koji* koja je dala 7160 rezultata. Iako takvom pretragom nisu obuhvaćeni svi rezultati za te dvije zamjenice, dobiveni su rezultati u visokom postotku objektivni jer se pokazna zamjenica *oni* u upotrebi najčešće pojavljuje uz odnosnu zamjenicu *koji* u veznome sredstvu *oni koji* u subjektivnim zavisnosloženim rečenicama (usp. Silić i Pranjković 2007: 331), dok se osobna zamjenica *oni* najčešće ne pojavljuje uz odnosnu zamjenicu *koji*. Jednostavna pretraga izraza *jedan od onih* pokazala je 218 rezultata. (izvor: ParlaMint-HR, pristupljeno 16. 6. 2023.).

¹⁰ Primjerice, govornici u saborskim raspravama često se služe zamjenicom *vi* u množini kao retoričkim sredstvom, u funkciji isticanja referenata kojima se obraća, ali bez namjere da se dijalog ostvari, odnosno izmijene dijaloške uloge, npr. *A znate li vi gospodo što znači milijun kuna koji se ne isplati ljudima koji žive od poljoprivrede?, Kad govorimo o tome na koji način upravo Zakon o otocima i njegove mjere doprinose razvoju otoka i većem broju stanovnika na hrvatskim otocima to je nešto što vi saborski zastupnici trebate znati., I zato vas dragi građani koji sad ovo gledate, pozivam, posebno vas preko 600 000 koji ne izlazite na izbore, izadite da konačno pometemo one koji proizvode loše zakone.* (izvor: ParlaMint-HR 2.0, pristupljeno 9. 6. 2023.)

¹¹ Npr. u rečenici *Mi za njihovog mandata nažalost nismo uspjeli ništa.* potrebno je znati koja je stranka u prethodnome mandatu bila na vlasti da bi se mogao odrediti referent posvojne zamjenice *njihov* u izrazu *njihovog mandata*.

4.1 Sintaktički obrasci

Osobne deikse zastupljene u iskazima saborskih zastupnika prepoznaju se kao dva ustaljena sintaktička obrasca – korelacija i koreferencija – kojima se izražava odnos između deiksa *mi* i *oni* te odnos između osobnih deiksa i referenata.

4.1.1 Korelacija *mi/naši* – *oni/njihovi*

Sintaktička korelacija između osobnih deiksa *mi* i *oni* česta je u iskazima saborskih zastupnika. Upotreba korelacijskih rečeničnih struktura pridonosi ritmičnosti iskaza, ali ima i retoričku funkciju isticanja pozicije govornika u odnosu na negovornike koji su uključeni u govornikov iskaz, kao u primjerima 1) – 5). *Mi* i *oni* najčešće su u funkciji rečeničnoga subjekta ili objekta, ali imaju i druge rečenične funkcije:

- 1) ... *kada su dolazili do nas* i *kada smo im predstavljali što mi nudimo ili dajemo kroz zakone, oni su rekli, ti zakoni se ne trebaju usklađivati sa zakonodavstvom EU.*
- 2) *Mi o tome govorimo i raspravljamo se ovdje (...) dokazujući da smo mi bolji od onih prije nas, a oni poslije nas će dokazivati da su oni bolji od nas.*
- 3) *Štite sebe i svoje ljude, a mi štitimo građane RH.*
- 4) *Nama je bitan čovjek, nama je bitan radnik a njima je bitan kapital, njima su bitni poduzetnici.*
- 5) *Kako su oni mogli, a mi ne možemo?*

4.1.2 Koreferencija: osobna deiksa – referent

Suodnos između osobne deikse i referenta na koji se deiksom upućuje može se smatrati polaznim obrascem za uključivanje osobnih deiksa u iskaz. Saborski zastupnici osobnim se deiksama u 3. licu množine osobne i pokazne zamjenice *oni* te posvojnomo zamjenicom *njihov* redovito služe za upućivanje na negovornike (osobe ili skupinu) koji su predmetom njihova govora, pri čemu se razlikuje unutar tekstno ili endoforično upućivanje, kad je referent naveden u tekstu, te izvantekstno ili egzoforično upućivanje, kad se upućuje na referente izvan teksta. U govorima saborskih zastupnika u koreferencijalnom odnosu osobne deikse i referenta dominira osobna zamjenica i pokazna zamjenica *oni*, koja prevladava i kao endofora i kao egzofora. U literaturi se primarno egzoforama smatraju osobne zamjenice 1. i 2. lica jer upućuju na govornika i sugovornika, dakle na referente koji postoje izvan teksta, a endofore su osobna zamjenica u 3. licu i pokazne zamjenice kojima se upućuje na negovornike, odnosno referente o kojima se govori i koji su najčešće navedeni u tekstu (Kordić 1996: 58). Ovdje, međutim, polazimo od osobne zamjenice u 3. licu koja može biti i endofora i egzofora te upućivati na referente

unutar teksta i na referente koji nisu navedeni u tekstu: »Lične zamjenice trećeg lica prvenstveno su endofore, premda se koriste i egzoforički kad je potrebno ukazati na predmet ili osobu koja ne sudjeluje u razgovoru.« (Kordić 1996: 58).¹² Jednaka obilježja ima i pokazna zamjenica *oni*.

Endoforično upućivanje u govorima saborskih zastupnika ostvaruje se kao anafora, kad se osobnim deiksama upućuje na referente koji su već izrečeni u tekstu, unutar iste rečenice ili u prethodnim rečenicama (Katičić 1995, Kordić 1996). Primjeri 6) – 10) upućuju na osobnu zamjenicu u 3. licu jednine i množine kao anaforu:

- 6) ... pazite **Mađari**, koji su prošli najgori komunizam, **oni** sada zapošljavaju 300 tisuća radnika (...)
- 7) Evo, ja mogu samo pretpostaviti, da **kolega Sokol**, **on** će vjerojatno biti jednog dana hrvatski premjer.
- 8) ...s druge strane **Europska komisija**, **ona** ima neke druge planove...
- 9) I to je razlika između nas i **HDZ-a**. Nama je bitan čovjek, nama je bitan radnik, a **njima** je bitan kapital, **njima** su bitni poduzetnici.
- 10) **HNB** je postala davno anacionalna, **ona** nema nikakav epitet...

Kad osobna deiksa prethodi referentu u tekstu, ostvaruje se kao katafora jer upućuje na sadržaj koji slijedi, kako pokazuju primjeri 11), 12) i 13). Taj je obrazac potvrđen i u govorima saborskih zastupnika, pri čemu ulogu katafore najčešće ima pokazna zamjenica *onaj* ili *oni* kao sastavnica veznoga sredstva *onaj/oni koji*.

- 11) ... ali razgovaramo i **bez onog koji** je odgovoran za ovo iznješće, a to je **ministar Aladrović**...
- 12) **Ima ih onih koji pišu**, ima onih koji prepisuju. Jučer smo **ostali bez jednoga koji piše**, **ostali smo bez Predraga Matvejevića** koji je znanstvenik i književnik.
- 13) ... ljudi znaju, da su njihove najdublje nade i očekivanja **izjgrana od strane onih koji** bi o njima trebali najviše brinuti, **a to su hrvatske institucije i hrvatska Vlada**.

Egzoforično upućivanje također se ostvaruje pokaznom zamjenicom *oni*, tj. izrazom *oni koji* u funkciji veznoga sredstva u zavisnosložanim (subjektnim ili objektnim) rečenicama. U takvim strukturama govornici upućuju na izvankontekstne referente koji nisu jasno definirani, kao u primjerima 14) i 15), a izraz *oni koji* ima dvostruku ulogu – istodobno je i deiksa jer se njime upućuje na negovornika, ali je i referent jer

¹² Kao što i osobne zamjenice u 1. i 2. licu mogu biti endofore ako se u tekstu navode imena govornika i sugovornika (Kordić 1996: 58): »Premda su zamjenice prvog i drugog lica tipično egzoforične, one mogu biti endoforične u navođenju direktnog govora, u dijalozima pripovijetke (kada su imena s kojima povezujemo *ja* i *ti* iz dijaloga negdje dalje u pripovijetki) i sl.«

konkretan referent nije izrečen, nego se samo opisno ističe neka značajka koja je svojstvena negovorniku na kojega izraz *onaj/oni koji* upućuje:

- 14) *Ali u svojem radu, sam se uvjerio da upravo jedino borbom i upravo oni koji govore da se može i rade će na kraju nešto napraviti.*
- 15) *Dakle ja mislim da je dosta hrvatskom narodu onih koji pričaju, a ne rade i nisu radili nikada ništa.*

4.2 Značenjski obrasci

Upotreba osobnih deiksa na temelju potvrda iz korpusa pokazuje da je deiktičnost govora saborskih zastupnika značenjski slojevita, a može se promatrati s komunikacijsko-pragmatičkoga aspekta. Ako se u obzir uzme komunikacijska narav osobnih deiksa, one imaju ključnu ulogu u prikazu odnosa između govornika i svih drugih referenata na koje govornik upućuje, dok pragmatički aspekt otkriva izvanjezični, tj. društveni okvir u kojemu iskaz nastaje. Kao osobna deiksa ključna je pritom osobna zamjenica *mi* jer zastupnici svoj iskaz većinom iznose u prvom licu množine, čime se stvara dojam da se persuazivnost i intencionalnost njihove argumentacije temelji na stavovima društvene skupine koju predstavljaju ili kojoj se priklanjaju odnosno kritici drugih s kojima ne dijele jednake stavove, a na koje se upućuje osobnom ili pokaznom zamjenicom *oni*. Značenjski potencijal osobnih deiksa u govorima saborskih zastupnika karakteriziraju različiti obrasci kao što su miješanje gramatičkih lica, povezivanje govornika sa skupinom ili odvajanje govornika iz skupine, polariziranost ili bliskost govornika i negovornika, što u konačnici pridonosi stilogenosti i dinamičnosti iskaza.

4.2.1 Enalaga

Govornici u saborskim raspravama često svoj iskaz temelje na enalagi jer tijekom govora miješaju gramatička lica osobnih zamjenica prelazeći s 1. lica jednine na 1. lice množine. Primjena enalage u odnosu na druge deiktičke obrasce najizravnije upućuje na spontani, *ad hoc* govor koji se odvija u javnome prostoru. Govornik nastupa kao pojedinac, ali i kao govornik s javnom ulogom, kao u primjerima 16) – 21). Izmjena gramatičkih lica i prelaženje s 1. lica jednine na 1. lice množine može se tumačiti na dva načina: 1) govornik se ne želi previše izložiti, odnosno poseže za izražavanjem u množini kako bi umanjio osobnu odgovornost i kako bi se zaštitio skupinom kojoj se priklanja služeći se zamjenicom *mi*, ili se služi zamjenicom *mi* kako

bi pojačao uvjerljivost sadržaja iskaza (usp. Arambašić 2021), 2) miješajući 1. lice jednine i množine, govornik upućuje na svoju pripadnost društvenoj skupini, odnosno postavlja se u svoju javnu ulogu te iz domene privatnosti zalazi u sferu javnosti:

- 16) *A dajmo svi skupa **napravimo** nekakav red u državi. Pa to je **naše poslanstvo** ovdje koji **mi dolazimo**. Ovi koji su **me** izabrali, **mene** osobno, **vas i nas sve skupa**. **Mi to nećemo**. Najbitnije je da **kažemo** oni ne valjaju ali **ja sam dobar**. Ovi ne valjaju ali sutra ću opet **ja** biti s njim. To je pitanje politike populizma. **Mi ispadamo** ovdje populisti. Ne, u stvari česti građani koji smo došli da riješimo neke probleme.*
- 17) *Ova dva zakona **smo pripremili** i bit će u javnoj raspravi u vrlo skorom vremenu, **ovdje ćemo istaknuti** nekoliko razlika i detalja između **naših** stavova i **ja ću predstaviti** u biti ovaj **naš** prijedlog gdje **smo mi napravili** nekakve, odnosno predložili nekakve stvari kako bolje urediti ovu materiju kroz zakonske tekstove.*
- 18) *... nije to nastalo samo u razdoblju ni **kada sam ja bio ministar** nego i prije, **mi smo to doradili** recimo u segmentu gospodarenja otpadom.*
- 19) *Ono što je ovaj zakon trebao otići korak dalje, a **ja** nekako uvijek **pokušavam** i **mi** u Glasu **pokušavamo** gledati afirmativno, pokušavamo uvijek vidjeti da ipak je nekakvo poboljšanje.*
- 20) *... **ja osobno mislim** i **mi** u Klubu GLAS-a **mislimo** da je puno bolje da ostavite jednu malo širu lepezu.*
- 21) *... u vrijeme **dok sam ja išla u školu**, pa **mi smo učili** iz udžbenika **koje smo nasljeđivali** od generacijama udžbenika starijih 5, 6, 7, 8, 10 g.*

4.2.2 Odnos pojedinca i skupine

Osobne deikse u govorima saborskih zastupnika izražavaju stupanj uključenosti pojedinca u skupinu ili njegovo odvajanje iz skupine, a pri izražavanju takva odnosa izdvajaju se dva obrasca – inkluzivno *mi* i izraz *jedan/jedna od onih*.

Upotreba osobne zamjenice *mi*, kako je navedeno, ključna je u govornikovu iskazu pri upućivanju na povezanost pojedinca sa skupinom, odnosno isticanja njegove uloge u javnoj, konkretno političkoj domeni u kojoj djeluje kao saborski zastupnik. Prelaskom s osobne zamjenice *ja* na govorenje u 1. licu množine služeći se inkluzivnim *mi*, govornik u političkom diskursu izražava drukčiju namjeru u odnosu, primjerice, na upotrebu zamjenice *mi* u znanstvenome diskursu u kojemu je riječ o autorskom *mi*, često definiranom i kao skromnosno *mi*, jer autor na taj način obezličuje znanstveni tekst stavljajući naglasak na sadržaj teksta, odnosno njegovu objektivnost, a ne na sebe kao autora (Badurina i Hrg 2022: 126–127). Za razliku od znanstvenoga diskursa, u političkom diskursu, pa tako i u parlamentarnom govoru,

uloga govornika nije skrivena. Govornik ističe sebe kao kazivača, ali, služeći se pragmatičkim sredstvima, bira one jezične jedinice koje, s obzirom na sadržaj i stavove koje izriče, bolje pridonose učinku iskaza. Osobna deiksa *mi* najbolje upućuje na uključenost pojedinca u političku ili drugu javnu skupinu te mu omogućuje da se skupinom koristi za izricanje svojih osobnih stavova, kao što potvrđuju primjeri 22), 23) i 24) u kojima se govornik, rabeći deiksu *mi*, identificira sa skupinom, ali, zapravo, iznosi vlastita stajališta:

- 22) ... *jako je bitno mi donosimo strategije na nivou države, ali ih često puta ne provodimo ili te strategije stoje u ladici pa onda ne znamo ni sami što ćemo s njima.*
- 23) *Znač, bavimo se sa procedurama, a ne vidimo ono bitno, ono stvarno što nam se svaki dan dešava pred očima a to je da 10 do 15 % učenika u RH nema novaca da plati školsku užinu.*
- 24) *I ako mi vrlo skoro ne krenemo tim putem, za sve nas neće biti dobro jer neće biti dobro onako kako mi mislimo da bi trebalo biti.*

Upućivačku ulogu u parlamentarnim govorima ima i deiktički izraz *jedan/jedna od onih* koji se upotrebljava u rečeničnom obrascu *ja sam jedan/jedna od onih*,¹³ kad se govornik poistovjećuje s drugima na koje se u izrazu *jedan od onih* upućuje pokaznom zamjenicom *oni*, kako pokazuju primjeri 25) i 26). U takvim iskazima u prvom je planu, zapravo, osobna zamjenica *ja* koju govornik supostavlja pokaznoj zamjenici *oni* kako bi uputio na svoju pripadnost skupini, ali istodobno izdvaja sebe kao pojedinca u javnome prostoru:

- 25) ***Ja sam jedan od onih*** koji je jedno 50-ak puta do sada u javnim istupima javno tražio na neki način od ministarstva da to napravi.
- 26) ... ***ja sam jedna od onih*** koja se zalaže da zakoni idu kroz dva čitanja.

4.2.3 Odnos između osobnih deiksa

Osobne deikse *mi/naši* i *oni/njihovi* u govorima saborskih zastupnika postavljaju se u dva međusobno oprečna odnosa. Prevladava obrazac prema kojemu su *mi* i *oni* polarizirane strane, vidljiv u primjerima 27), 28), 29). Govornik svoj iskaz gradi na prototipnoj slici *nas* i *njih* kao oprečnih strana, pri čemu su *mi* pozitivno obilježeni, a

¹³ Na jednak bi se način mogla analizirati i sintagma s niječnim predikatom *ja nisam jedan/jedna od njih* kojom se govornik isključuje iz skupine, tj. izražava svoju nepripadnost skupini, no u korpusu ParlaMint-HR potvrđen je samo jedan primjer: ... ***nisam jedan od onih*** pokajnika kakve oni favoriziraju koji svoj kriminal osobni brišu na način da optužuju druge itd.

oni su skupina koja djeluje protiv strane kojoj se govornik priklanja u iskazu. Najčešće se taj odnos izražava suprotnim rečenicama s veznicima *a, ali, nego*:

- 27) ... ***oni mogu*** radit šta god boće, ***a mi ne smijemo***.
- 28) *svu smo tu argumentaciju* ***mi iznijeli*** ovdje tijekom rasprave, ***ali oni su gluhi*** na argumente jer ***njih vode drugi interesi***.
- 29) ***Mi za njihovog mandata*** nažalost nismo uspjeli ništa.

Prema drugome obrascu, potvrđenom u primjerima 30) i 31), osobnim deiksama *mi/naši* i *oni/njihovi* upućuje se na bliskost između govornika i negovornika, odnosno na koheziju *nas/naših* i *njih/njihovih*. Osobnom deiksom *mi* govornik se postavlja u ime skupine koja štiti interese ili je na strani referenata označenih deiksom *oni*:

- 30) Na taj način ***bismo mogli*** i bolje braniti ***njihove*** želje, ***njihova*** prava, ***njihove*** zahtjeve.
- 31) ... ***oni su naši heroji*** i ***mi prema njima*** imamo moralni dug.

U obama obrascima, i kad je riječ o polarizaciji, potvrđenoj u primjerima 32) i 33), i kad je riječ o koheziji, potvrđenoj u primjeru 34), stilogenost iskaza postiže se ponavljanjem istih deiksa:

- 32) ***Nama je bitan*** čovjek, ***nama je bitan*** radnik a ***njima je bitan*** kapital, ***njima su bitni*** poduzetnici.
- 33) ... ***mi smo*** članica EU, ***mi smo*** članica NATO-a, ***mi imamo*** iza sebe bez obzira na sve probleme koji te dvije integracije danas prate, ***mi iza sebe imamo*** saveznike. ***Oni pokušavaju*** te saveznike naći i spremni su platiti jako veliku cijenu da bi ostvarili neke svoje interese. ***Oni imaju*** veliki problem s Kosovom, ***oni imaju*** veliki problem u BiH...
- 34) Na taj način ***bismo mogli*** i bolje braniti ***njihove*** želje, ***njihova*** prava, ***njihove*** zahtjeve...

4.3 Osobne deikse i referenti

Množinski oblici osobnih, pokaznih i posvojnih zamjenica u govorima saborskih zastupnika obuhvaćaju različite skupine stereotipnih referenata unutar izvanjezičnoga konteksta u kojemu politički diskurs nastaje. Referenti na koje se upućuje osobnim deiksama predstavljaju društvene skupine (branitelji, građani, umirovljenici, mladi, obitelj i sl.), kao u primjerima 35) i 36), državu ili narod, kao u primjerima 37) i 38), ili različite društvene subjekte (stranke, politička i javna tijela i sl.), kao u primjerima 39) i 40):

- 35) *Dakle, pred nama je zakon o osobama nestalim u Domovinskom ratu... oni [nestali branitelji] su naši heroji i mi [građani Hrvatske] prema njima imamo moralni dug. Pronađi ih i dostojanstveno pokopati.*
- 36) *... građani neće osjetiti od toga ništa. Mislim da oni [građani] trebaju, da trebaju osjetiti, da trebamo napraviti što je moguće više i što je moguće bolje u njihovom interesu.*
- 37) *... kad je došlo vrijeme da Hrvatska sanira svoju stratešku industriju i brodogradnju svojim novcem... onda zapravo mi [Hrvatska/Hrvati] moramo slušati Njemačku i njezin diktat, zapravo oni [Njemačka/Nijemci] mogu raditi šta god hoće, a mi [Hrvatska/Hrvati] ne smijemo.*
- 38) *Pa u Rumunjskoj su se do nedavno vozili i kolima po cesti i konjskim zapregama a polako će nas [Hrvatsku] sada i oni [Rumunjska] preći.*
- 39) *I to je razlika između nas i HDZ-a. Nama [oporba] je bitan čovjek, nama je bitan radnik a njima [HDZ kao vladajuća stranka] je bitan kapital, njima su bitni poduzetnici.*
- 40) *Mi [HDZ] za njihovog [SDP] mandata nažalost nismo uspjeli ništa...¹⁴*

5 Zaključak

Osobne deikse u govorima saborskih zastupnika tema su o kojoj se u jezikoslovnim okvirima može provesti plodna analiza, što je pokazalo i ovo istraživanje. Iako je deiktičnost imanentna i pisanom i govorenom tekstu, može se ustvrditi da su osobne deikse prototipno obilježje govorenoga iskaza, i dijaloškog, u kojemu dominiraju osobne zamjenice *ja* i *ti* kojima se referira na govornika i sugovornika koji izmjenjuju svoje uloge, i monološkog ili izlagačkog, kakav je parlamentarni govor, u kojemu važnu ulogu imaju osobne, pokazne i posvojne zamjenice koje upućuju na negovornike koji ne sudjeluju u iskazu, ali su predmetom govornikova iskaza.

Analiza je pokazala da se osobne deikse u parlamentarnim govorima: 1. ostvaruju kroz nekoliko sintaktičkih obrazaca, 2. na značenjskoj razini imaju višestruku komunikacijsku i pragmatičku ulogu s obzirom na društveni (politički) kontekst u kojemu govorni iskaz nastaje te 3. u samome iskazu mogu imati i stilogenu funkciju.

Opsežnija kritička analiza osobnih deiksa, koja bi bila usmjerena na opis društvenih i ideoloških parametara parlamentarnoga govora nije provedena, što svakako otvara prostor za daljnja istraživanja.

¹⁴ Iz širega konteksta referira se na prethodni mandat kad je na vlasti bila Socijaldemokratska partija Hrvatske.

Baze i korpusi:

e-Doc baza. Pristup 12. 6. 2023. na <https://edoc.sabor.hr/>.
ParlaMint-HR 2.0. Pristup 2. 5. 2023., 9. – 22. 6. 2023. na https://www.clarin.si/noske/all.cgi/first?corpname=parlamint20_hr&reload=1&iquery=&qqueryselector=iqueryrow&lemma=&phrase=&word=&wpos=&char=&cql=&default_attr=word&fc_lemword_window_type=both&fc_lemword_wsize=5&fc_lemword=&fc_lemword_type=all&fc_pos_window_type=both&fc_pos_wsize=5&fc_pos_type=all&usesubcorp=&fsca_text.t2ld=

Literatura

- Lidija ARAMBAŠIĆ, 2021: *Svećnost i nemoć komunikacijskog procesa: Priča o zelenom kvadratu i žutom šesterokutu*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Lada BADURINA, Tihana HRG, 2022: O deiksama i deiktčnosti u akademskom diskursu. *Sarajevski filološki susreti 6: Zbornik radova 1*. Ur. Munir Drkić, Halid Bulić. Sarajevo: Bosansko filološko društvo. Sarajevo. 122–140.
- Krešimir BAGIĆ, 2012: *Rječnik stilskih figura*. Zagreb: Školska knjiga.
- Goranka BLAGUS BARTOLEC, 2023: Pragmalingvističko nazivlje. *Hrvatsko jezikoslovno nazivlje*. Ur. Milica Mihaljević, Lana Hudeček, Željko Jozić. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. 351–367.
- Holger DIESSEL, 2012: Deixis and demonstratives. *An international handbook of natural language meaning 3*, 2407–2431.
- Tomaž ERJAVEC et al., 2021: Linguistically annotated multilingual comparable corpora of parliamentary debates ParlaMint.ana 2.1, *Slovenian language resource repository CLARIN.SI*. Dostup 12. 6. 2023 na <http://hdl.handle.net/11356/1431>.
- Erjavec et al. = Tomaž ERJAVEC, Maciej OGRODNICZUK, Petya OSENOVA, Nikola LJUBEŠIĆ, Kiril SIMOV, Andrej PANČUR, Michal RUDOLF, Matyáš KOPP, Starkađur BARKARSON, Steinþór STEINGRÍMSSON, Çağrı ÇÖLTEKİN, Jesse de DOES, Katrien DEPUYDT, Tommaso AGNOLONI, Giulia VENTURI, María CALZADA PÉREZ, Luciana D. de MACEDO, Costanza NAVARRETTA, Giancarlo LUXARDO, Matthew COOLE, Paul RAYSON, Vaidas MORKEVIČIUS, Tomas KRILAVIČIUS, Roberts DARĠIS, Orsolya RING, Ruben van HEUSDEN, Maarten MARX, Darja FIŠER, 2023: The ParlaMint corpora of parliamentary proceedings. *Lang Resources & Evaluation 57/1*, 415–448. <https://doi.org/10.1007/s10579-021-09574-0>
- Charles FILLMORE, 1975: *Santa Cruz Lectures on Deixis 1971*. Bloomington: Indiana University Linguistics Club.
- Virna KARLIĆ, Petra BAGO, 2020: Pragmatika i leksikografija: deiktici kao izazov suvremene leksikografije. *Rasprave. Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje 46/2*, 749–763
- Radoslav KATIČIĆ, 1995: O rečenicama s anaforom i kataforom povezanima u diskurz. *Filologija 24–25*, 195–199.
- Marina KATNIĆ-BAKARŠIĆ, 2018: Stilistika govornika i sugovornika. *Croatica 62*, 333–342.
- Snježana KORDIĆ, 1995: *Relativna rečenica*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo – Matica hrvatska.
- Snježana KORDIĆ, 1996: Zamjenice u izgradnji kohezije teksta. *Radovi Zavoda za slavensku filologiju 30–31*, 55–100.
- Marina KOVAČEVIĆ, Lada BADURINA, 2001: *Raslojavanje jezične stvarnosti*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka – Filozofski fakultet Rijeka.
- Jelena KUVAC KRALJEVIĆ, Gordana HRŽICA, 2016: Croatian Adult Spoken Language Corpus (HrAL). *Fluminensia. 28/2*, 87–102.
- Stephen C. LEVINSON, 1983: *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Martina PODBOJ, 2011: Manipulacija u političkom diskursu – kritički pristup. *Hrvatistika 5*, 123–133.
- Poslovnik Hrvatskoga sabora*. Pročišćeni tekst, 2018: *Narodne novine 81/13., 113/16., 69/17., 29/18.*

Ivo PRANJKOVIĆ, 2013: *Gramatička značenja*. Zagreb: Matica hrvatska.

Josip SILIĆ, Ivo PRANJKOVIĆ, 2007: *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.

Dubravko ŠKILJAN, 2000: *Javni jezik*. Zagreb: Antibarbarus.

Michael TOMASELLO, 2006: Why don't apes point?. *The Roots of Human Sociality: Culture, Cognition, and Interaction*. Ur. Nick J Enfield, Stephen Levinson. Oxford: Berg. 506–524.